

Ansgarskapellet

Antikvarisk medverkan vid restaurering, Ansgarskapellet på Björkö, Adelsö socken, Ekerö kommun, Uppland

Lisa Sundström
Rapport 2010:50

Ansgarskapellet

Antikvarisk medverkan vid restaurering, Ansgarskapellet på Björkö, Adelsö socken, Ekerö kommun, Uppland

Lisa Sundström
Rapport 2010:50

Samtliga fotografier har tagits av Lisa Sundström, Stockholms läns museums bildtabas, bild nr: lp20100577 - 0593

Rapporten finns i PDF-format på adressen
www.stockholmslansmuseum.se

Detalj av absidens bemålning efter konservering.

Sickla Industriväg 5B, 131 54 Nacka
Tel 08-586 194 00 Fax 08-32 32 72
Webb: stockholmslansmuseum.se

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133

Nacka 2010

Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	6
Administrativa uppgifter	6
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	6
Utförda åtgärder	7
Avvikelser från arbetshandlingar	19
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	19
Bilaga	20

Bilaga: Konservatorsrapport, Wängelin konservator

Sammanfattning av utförda åtgärder

Restaureringsåtgärderna har bestått i rengöring och konservering av kapellets interiör. Åtgärder har även vidtagits avseende murskador p g a fukt. I samband med arbetet har bl a även taket tjärats om och portarna konserverats interört, justerats och målats om utvändigt.

Administrativa uppgifter

Objekt: Ansgarskapellet på Björkö

Socken: Adelsö

Kommun: Ekerö kommun

Landskap: Uppland

Arbetshandlingar:

Ansgarskapellet på Björkö, PM efter syn på platsen, utarbetat av Langlets arkitektkontor 2008-12-16, Skadeinventering av konstnärligt bemålade ytor i Ansgarskapellet, Björkö, utarbetat av Anna Brandi, Målerikonserverator 2008-08-15, Ansgarskapellet Björkö, Stenkonserveratorn Skanska 2010

Länsstyrelsens beslut: 433-08-102109

Byggherre/beställare: Svenska kyrkan Ekerö, Adelsö-Munsö och Lovö

Bygglidare/arkitekt: Sundberg Byggadministration & Projektledning, Ingemar Sundberg

Entreprenörer: Thomas Wängelin konservator, Skanska stenkonserveratorn, Nams AB

Antikvarisk kontrollant: Stockholms läns museum, Lisa Sundström

Byggnadstid: sommaren 2009 samt maj – september 2010

Antikvarisk slutbesiktning: 2010-09-23

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Ansgarskapellet på Björkö uppfördes 1929-30 till minnet av Ansgar, Nordens apostel. Kapellet uppfördes efter ritningar av Lars Israel Wahlman och hans medhjälpare arkitekten Nils Sterner. Ytermurarna utfördes av röd sandsten hämtad från Midsommarholmen i Mälaren samt Underås i Enhörna och taken täcktes med tryckimpregnerad huggen furuspån. De monumentala ekportarna ritades av L.I. Wahlman och utfördes av bygdesmeden Gunnar Andersson. Utvändigt är portarna smyckade med rik järnbeslagning och invändigt klädda med dekorativt bemålade kopparplåt utförd av konstnären Gunnar Torhamn. Väggarna är interiört vitkalkade och försedda med kalkmåleri utfört av Olle Hjorzberg och Gunnar Torhamn. Kapellet restaurerades senast 1962-63 under ledning av Nils Sterner.

Utförda åtgärder

Fasad och murverk

Under arbetet noterades saltutfällningar och vittring av murverkets sandsten varför Skanska stenkonservatorn anlätades för åtgärdsförslag. Skadorna var i huvudsak koncentrerade till västfasaden i anslutning till portalen men även under den utvändiga trappan i öst.

Portalens skadade stenar rensades, stenlagades och tonades ned ifärg för anpassning i utseende till befintligt murverk. Skadade fogar kring portalen rensades ut från löst bruk och salter och fogades om med hydrauliskt kalkbruk.

Skador i putsen mot västsidans portal invändigt har åtgärdats genom rensning av tegelmurverk och omputsning fram till portal.

Trappans fogning sågs över och gjordes delvis om.

Lavarbeväxtning på norrsidans fasader har tvättats bort med högtryckstvätt. Lavarna kommer dock sannolikt återkomma efter ett par år.

Putsen var skadad i svicklarna mot portalen i väst. På Bilden Thomas Wängelin och Theresia Strömgren, Wängelin konservator samt Ingemar Sundsberg, Sundberg Byggadministration och projektledning.

Exempel på saltutfällningar med skadad fog och sten som följd i portalen.

Exempel på lavbevuxta stenar på den norra fasaden.

Norra långfasaden efter borttagning av lavar.

Tak

Taket har setts över och omtjärats med dalbränd trätjära sommaren 2009. Spån i dåligt skick, ca 20 st, har bytts mot nya lika befintliga bevarade i kapellets uthus. Tornets takfotsinklädning ommålades med svart linoljefärg.

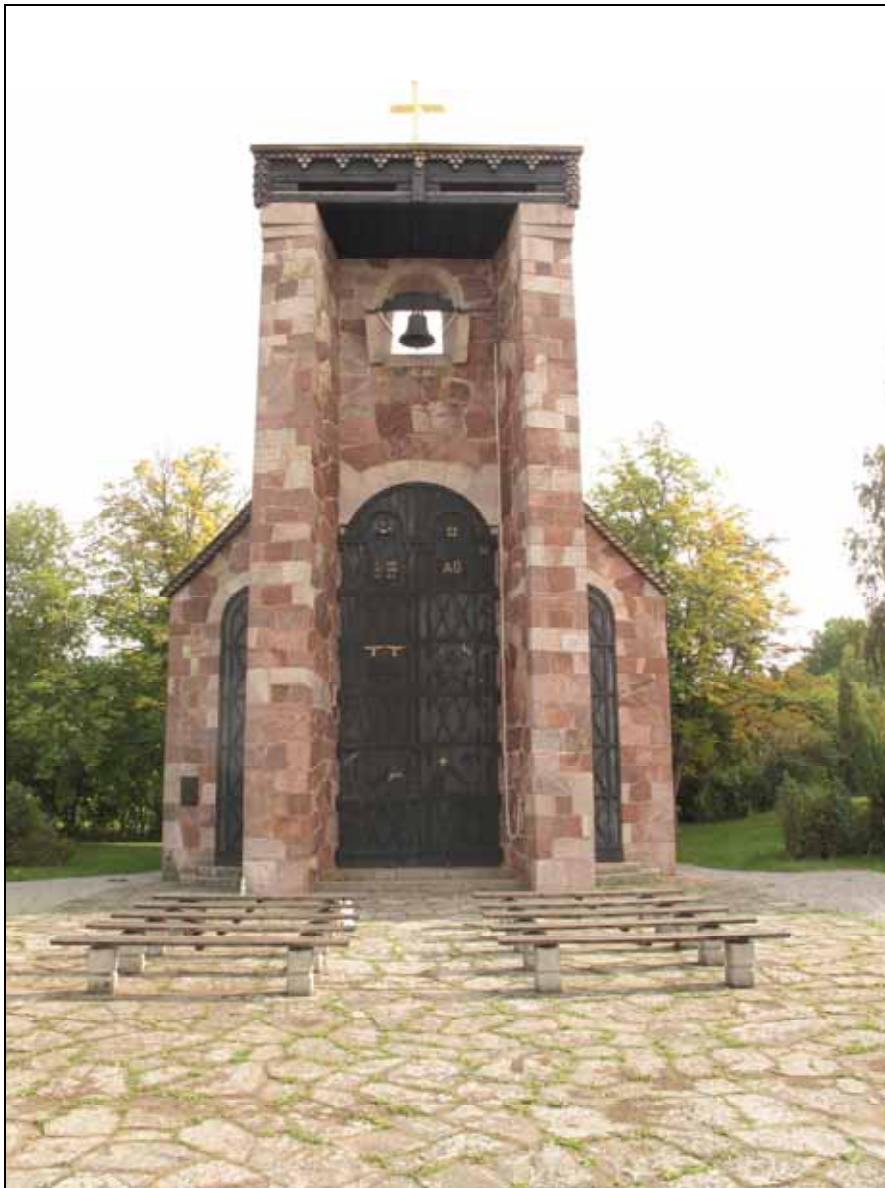
Det spåntäckta taket har setts över och tjärats.

Ursprungliga spån finns bevarade i ett uthus vid kapellet.

Portar

Portarna har justerats och utvändigt målats om med svart linoljefärg och detaljer omförgyllts. Portarna var tidigare tjärade, men önskemål om oljefärg hade framförts för att undvika rinningar på fasad. Portarnas interiöra måleri har rengjorts, retuscherats samt fernissats. Se bifogad konstervatorsrapport.

Portarna med järnsmide och takfotsinklädningen målades om med svart linoljefärg.

Portarnas bemålade kopparplåt rengjordes, retuscherades och fernissades.

Väggar och kalkmåleri

Det invändiga kalkmåleriet uppvisade missfärgningar, saltutfällningar samt en pågående nedbrytning av måleriet. Måleriet har rengjorts, konsoliderats och retuscherats. Takets bemålade bjälkar har rengjorts och retuscherats. Väggarnas puts har rengjorts, putslagats och tonats in. Se bilagd konservatorsrapport.

Exempel på spricka i måleriet som lagades och retuscherades.

Exempel på nedsmutsade väggar och sprickor som rengjordes, lagades och retuscherades.

Tak och dekorativt bemålade takbjälkar har rengjorts.

Taken och den dekorativt bemålade takfotslisten rengjordes.

Kalkmåleri åt öst efter konserveringsåtgärder.

Takkronor

Takkronorna har rengjorts och lös förgyllning fästs.

De förgyllda takkronorna har rengjorts och lös förgyllning fästs.

Orgel

Orgelfasaden och piporna har rengjorts, konsoliderats och retuscherats.

Orgelns fasad och pipor har konserverats.

Sakristia

Väggarna har putslagats och inmalats i befintlig färg.

Sakristian väggar har lagats om målats in.

Golv

Golvets stenplattor har omfogats.

Glas

Trasiga glas i dörrar och fönster har ersatts med nya glas lika befintliga.

Rep

Klockrepet som utgjordes av ett plastlina har ersatts med ett kraftigt rep av hampa.

Repet till klockan har byggts ut mot ett kraftigt rep av hampa.

Avvikelser från arbetshandlingar

Vid slutbesiktningen noterades att portarnas färg utvändigt var flammig och kommer därför strykas ytterligare en gång. Vidare framfördes synpunkter på fogningen av murverket som utförts i en från omgivande ursprunglig fogning avvikande färg, form och struktur. Fogningen kommer att ses över kommande varma säsong.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Arbetens har i övrigt utförts i enlighet med länsstyrelsens beslut och är väl utförda.

Bilaga

Konservatorsrapport, Ansgarskapellet, Björkö

Invändig restaurering

Ansgarskapellet uppfördes 1929-30 i röd Mälarsandsten. Invändiga väggar är vitkalkade med målningar av Olle Hjortzberg och Gunnar Torhamn. Långhusets plana tak med synliga bjälkar har ornamentmålningar utförda av Filip Månsson. Portarnas insidor har målningar på förgylld kopparplåt, utförda av Gunnar Torhamn. Den femstämmiga orgeln är från 1801, skänkt till kapellet 1930, byggd av organisten Fredrik Salling.

Invändig restaurering har följt konservatorsunderlaget som skrivits av konservator Anna Brandi 2002.

Kalkmålningar

Status

Kapellet står ouppvärmvt vilket i stort förhindrat smuts och damm att bränna fast vid väggarna. Däremot har lättare damm och spindelväv lagt sig på den grova putsens ojämnheter. Stora putsckador förekommer främst på kapellets västra väggar i anslutning till portalen i sandsten och trätaget. Där förekommer stora putsbortfall, kalkbruket har vittrat sönder till följd av de tydliga saltutfällningarna. Saltvandringarna följer fogarna och mynnat ut i stora saltutfällningar som inte kristalliserats och blivit hårt, men orsakat söndervittrad puts, blekta färgpartier och uppluckrad sandsten.

Figur 1. Putsbortfall med saltutfällning, västra väggen.

Ett antal mindre putsskador påträffas på nord- och sydväggen i samband med bland annat underliggande rostiga spikar. Putsen har där sprängts bort, men skadorna begränsar sig till ytor om cirka 1 cm i diameter.

På målningen i söder förekommer vissa putssläpp och smärre partier av blekta färger. Putsen har här luckrats upp, troligen orsakat av saltutfällningar.

Finare sprickbildning förekommer på målningarna, men inga bompartier. Målningarna i absiden har tidigare lagats och retuscherats. Vissa delar på figurmåleriet uppvisar en vittrande puts och resta färgskikt. I samband med lavering av limfärg runt figurmålningarna har vissa delar av figurerna slarvigt övermålats. Limfärgspartierna ger ett fläckigt intryck, färgen har sugit fukten ojämnt. Påmålningen har slätat ut kalkputsen relativt grova struktur vilket skiljer absidens mittparti från omgärdande limfärgsbefriade partier som i likhet med övriga putsytor i kapellet har en relativt grov struktur.

Mekaniska putsskador förekommer längs med golvet och på utstickande hörn.

Sakristian

Status

Sakristian står också ouppvärmad och väggarna är inte särskilt nedsmutsad. Väggarna i sakristian har målats i en rosa kulör med akrylatfärg. Denna färg har på vissa ytor börjat resa sig och delvis fallit bort och blottat en underliggande rosa kalkfärg. På framförallt norra väggen har stora saltutfällningar vittrat sönder putsen.

Figur 2. Skadad puts i sakristian, norra väggen.

Portarnas insidor

Status

På portarnas insidor skildras Ansgarskrönikan med målningar på förgyllda kopparplåtar som spänts upp på ekportarna. Stora ärgblommor har fällts ut längs med den svarta bården på främst den norra mittporten men i mindre grad även på den södra mittporten. Denna bård utsätts för ett fuktigt mikroklimat när den ligger an mot sandstenen i portalen. Ärgdroppar har fällts ut jämnt fördelat över portarnas ytor.

Figur 3. Västra mittporten med matt yta, ärgbildning och mekanisk nötning synligt.

Rinningar som fört bort färgen i målningarna och orsakat ärgbildning förekommer. Även rinningar och stänk från ommålningen av portens utsida förekommer. Viss nötning och mekaniska skador förekommer på målningar och förgyllning. Kopparspikar

har här och var förlorat sin infästning och antingen fallit bort eller sitter lösa. Lättare smuts i form av damm och spindelväv förekommer.

Långhusets tak

Status

Plattaket med synliga bjälkar är i gott skick. Dekormålningarna är intakta. Inga synliga fuktskador i anslutning till saltutfällningarna i väggarna var synliga. Ett lättare dammlager och spindelväv förekommer främst i skarvarna till de putsade väggarna. Dock finns rester av fågelbon i form av lera och gräs på de yttersta bjälkarna vilka missfärgas av den en gång fuktiga leran.

Figur 4. Rester av fågelbo på takbjälke.

Orgeln

Status

Orgeln i söder har baksidan vänt mot ett fönster. Detta har orsakat en lättare uttorkning och färgen spricker och reser sig. Där flagor fallit bort blottas underliggande färglager som vittnar om en annan färgsättning. Även piporna har målats i en färg, sedan försilvrats och därefter övermalats igen. Dock har stora partier av den senaste övermålningen fallit bort och resterande instabila färgskikt är tydligt. Delar av de blottade försilvrade ytorna har oxiderats och syns som svarta fläckar.

Figur 5. Bemålade och försilvrade orgelpipor.

Ljuskronor

Status

Två förgyllda ljuskronor i trä hänger i pendlar från taket i sidoskeppen. Dessa är dammiga och förgyllningen har på utsatta partier dålig vidhäftning.

Figur 6. Förgyllningsskador på ljuskrona.

Kalkstensgolvet

Status

Fogarna mellan kalkstensplattorna i golvet består av olika sorters bruk vilket förutom i hållfasthet visar sig genom nyansskillnader och struktur. Fogarna har alltså lagats allt eftersom i olika omgångar. Trots och kanske beroende på dessa spänningar mellan bruken har fogarna delvis luckrats upp och lossnat.

Figur 7. Trasiga fogar och synliga befintliga fogar av olika bruksorter.

Kalkmålningar

Åtgärder

Vid provsuddning med Gomma Pane och Acca Pad på väggarna gavs inget synligt resultat. Därför borstades de kalkade ytorna rena från smuts. De större putsbortfallen borstades rena från löst sittande puts och vittrande puts höggs bort. Dessa skador stockades med grovt kalkbruk (Maxit 142) och därefter med fint kalkbruk (Maxit 144) i omgångar till dess att nivån med omgivande puts uppnåts. Lagningarna slammades med en blandning av dolomitmjöl, sand och våtsläckt Gotlands kalk för att rätt struktur skulle skapas. Lagningarna tonades in med pigmenterad kalkmjölk.

Finare sprickor lagades ut med kalkspackel (Våtsläckt Gotlands kalk och sand), tonades in med pigmenterad kalkmjölk. Djupare sprickor lagades ut med fint kalkbruk, slammades och tonades in liksom de mekaniska skadorna. Där sprickorna löpte över figurmåleriet utfördes retuscher i akvarell. Retuscherades gjordes också de partier av blekta färger som förekom på södra väggens målningar. De små partierna med bortsprängs puts fylldes upp med kalkspackel och tonades in med pigmenterad kalkmjölk.

Absidens limfärgslavering borstades och våttorkades bort med avjoniserat vatten. Den rengjorda ytan tonades in med pigmenterad kalkfärg. Löst sittande puts fästes med Thylose, 3,3 % löst i vatten. Putsbortfall och störande sprickor åtgärdades med fint kalkbruk och retuscherades in med akvarell.

Sakristian

Åtgärder

Väggarna borstades rena från damm. Rest löst sittande färg skrapade bort. Färgprov togs och ny akrylatfärg (Murtex) i samma kulör togs fram. Där putsen vittrat sönder skrapades den lösa putsen bort och lagades ut med fint kalkbruk. Alla ytor där akrylatfärgen skrapats bort liksom lagningarna slammades med en blandning av dolomitmjöl och våtsläckt Gotlands kalk för att jämna ut eventuella nivåskillnader. Slamningarna tonades in med den kulörsnarlika akrylatfärgen.

Portarnas insidor

Åtgärder

Prov med såväl Gomma Pane och kokt linolje/terpentinlösning gjordes på de förgyllda ytorna och målningarna utan någon märkbar skillnad i renhetsgrad, så dörrarna borstades rent. De större ärgpartierna behandlades med citronsyra, ca 5 % . På de ytor där ärgen fränt bort all förgyllning och färg borstades de också med mässingsborste. Rinningar och vissa mekaniska nötningar av färgen retuscherades bort med akrylfärg liksom den svarta bården som förstärktes. Rinningar och stänk från tidigare ommålning av portarnas utsidor skrapades bort. Portarna förseglades sedan med Laropal löst i balsamterpentin för att skydda kopparplåtarna från fukt. De spikar som satt löst eller fallit bort ersattes av ny kopparspik som retuscherats med akryl.

Långhusets tak

Åtgärder

Den röda färgen på taket var vattenkänslig så taket borstades rent från smuts och damm. Rester från fågelbon skrapades och borstades bort från mittskeppets bjälkar. Dessa ytor retuscherades sedan med akvarell.

Orgeln

Åtgärder

Orgeln var inte särskilt smutsig utan borstades rent från damm med mjuka borstar och dammsugare. Piporna rengjordes med triammoniumcitrat, 3,8 %. Den löst sittande

färgen på orgelfasaden och piporna fästes med Mittel für konsolidierung (MFK).
Orgelfasaden retuscherades in med akrylfärg.

Ljuskronor

Åtgärder

Ljuskronorna dammrengjordes med dammsugare och mjuka borstar. Den löst sittande förgyllningen fästs upp med MFK. Förgyllningsbortfall retuscherade med akrylfärg och vattenlöslig guldbrons. Slutligen rengjordes kronorna med lacknafta. Pendlarna inoljades.

Kalkstensgolvet

Åtgärder

Fogarna mellan kalkstensplattorna som lossnat eller luckrats upp skrapades ur och borstades bort. Nya fogar i en neutral nyans gjordes med Cementbruk A (Weber).

Notering: Plåtslagare var på plats efter utförda konservatorsarbeten varvid kopparplåtarna på portarna böjdes till och slagmärken efter hammare noterades.

Uppsala den 28 juni 2010.

Thomas Wängelin
Konservator

Teresia Strömgren
Konservator